

JUNIOR SECONDARY CERTIFICATE

OSHIKWANYAMA FIRST LANGUAGE

1104/4

PAPER 4 Literature

2 hours

Marks 60

2019

Additional Materials: Answer Book

INSTRUCTIONS AND INFORMATION TO CANDIDATES

- Write your answers in the Answer Book provided.
- Write your Candidate Number and Name in the spaces on the Answer Book.
- Write in dark blue or black pen.
- Do not use correction fluid.
- Answer **three** questions, **one** from Section 1 **Poetry**, **one** from Section 2 **Drama** and **one** from Section 3 **Prose**.
- Pay attention to spelling, punctuation and sentence structure.
- The number of marks is given in brackets [] at the end of each question or part question.

OMALOMBWELO NOMAUYELELE KOVAHONGWA

- Nyola omanyamukulo oye mEmbo IOmanyamukulo olo wa pewa.
- Nyola Onomola yEkonakono nEdina loye kEmbo loye IOmanyamukulo.
- Nyola nopena imbulau ile ilaula.
- Ino longifa okadimifo komeva.
- Nyamukula omapulo **atatu**, **limwe** okudja mOshitukulwa 1 **shOutevo**, **likwao** okudja mOshitukulwa 2 **shOinyandwa nalikwao** otali di mOshitukulwa 3 **shEeprosa**.
- Kotokela esipelo loitya, elongifonawa loileshifo netungo lomatumbulo.
- Omwaalu waitwa owa yandjwa moikondekifombine [] konima yepulo keshe ile yoshitukulwa shepulo.

This document consists of **11** printed pages.

Republic of Namibia

MINISTRY OF EDUCATION, ARTS AND CULTURE

OSHITUKULWA 1: OUTEVO

Moshitukulwa omu holola mo ashike epulo **limwe** alike tali di **muLikola mo sha ku S.P. Kandume**.

1 Lesha okatevo aka, ndele to nyamukula omapulo aeshe taa ka pulwa kuko.

Ebandulo kovadali

Ovakulunhu vetu twe mu pandula
Molwouteku weni mwe tu tekula
Mwe tu kufa meefuka
Mwe tu yukifa kondjila
Tu shiive tu pukuluke.

Nombili mwa tekula
Nehafo mwa pukulula
Mwe tu hongang eendunge
Nomayeleg tu lungame
Tuha wile moiponga.

Koilonga yeni iwa
Paife otwa deuka
Nokelitulemo leni
fye otwa pukuluka
Eshi mwe tu hongang nawa.

Nandeg twe mu nyematifa
Inamu tu liteeka
Omwe tu ilikanena
Mwa hala tu mone elao
Apa pedu nokeulu.

Olupandu otu li na
Leni lonhomenawina
Kalunga ne mu yambeke
Ye e mu wedele ko
Omwenyog mule mu mone.

(Shimoneni P. Kandume)

- (a) Oshipalanyole shokatevo aka otashi tu tuu kumwe noshikalimo? Shi koleka ndele to yandje omatomheno **avali**. [3]
- (b) Mokatevo aka tofa mo oihafifi **itatu** ya holoka mo. [3]
- (c) Yandja ovapresona **vavali** va longifwa komushangi mokatevo aka, ndele to yandje oihopaenenwa **itatu** komupersona keshe. [6]
- (d) Yandja omakondjifafano oitya ei ya dja mokatevo:
- (i) nyematifa [1]
- (ii) elao [1]
- (iii) pukuluka [1]
- (iv) ovakulunhu [1]
- (e) Omutevi okwa hala okutya ngahelipi eshi ta ti: "Mwe tu kufa mefuka"? Shi koleka. [2]
- (f) Yandja oitwa **ivali** tai holola omutungilo wokatevo aka. [2]
- [20]

ILE

2 Lesha okatevo aka, ndele to nyamukula omapulo aeshe taa ka pulwa kuko.

Epedi Shileka

Eima le tu lolola
 Ekifi le tu ngulutila
 Twa hala li ye kokule
 Nalo ola dile pale
 Otwe li tila!

Ola kwata po vamwe
 Nole va pundula
 Vatoka navalaula
 Ofimba okonyandi
 Otwe li tila!

Ka li na omuti u li finde
 Kape na pela u nwe mo
 U shiive u ndjangumukwe
 U shiive oku shi hokolola
 Otwe li tila!

Kali na Ngadi yaNhumba
 Ou wa mwena hawalo
 Omufyoona, omukengeli
 Ou wa mwena kuwalo
 Otwe li tila!

Otwe li tuminwa owina
 Otwe li tuminwa kuNamhongo;
 Twe li tuminwa kuKalunga
 E li tuma li ninge Ngola
 Otwe li tila!

Ngola ya denga ovahasha
 Olumi tali pe ava ihava yavala
 Oonamupenduka nalimwe
 Oomunangali noovavali
 Otwe li tila!

Omilele nату di xupipikeni
 Oipala nai ngabekwe
 Tu shiive tu xupe kulo
 Eima lihe tu mane po
 Otwe li tila!

Vakwetu inashi lya ombwa
 Omukongo okwa londa
 U na ta udu ko na ude ko
 Eshi ekifi tali kunghililwa
 Otwe li tila!

- (a) Omutevi okwa hala oku tu hololela shike okupitila moshipalanyole shokatevo kaye “Epedi shileka”? Shi koleka. [2]
- (b) Tofa omipoppyofano **nhatu** da longifwa komutevi mokatevo aka ndele to di luku. [6]
- (c) Mokatevo aka tofa mo oiningwanima **itatu** tai nyemateke. Shi koleka. [6]
- (d) Omutevi okwa li monghalo ya tya ngahelipi eshi a li ta teve okatevo aka? Shi koleka. [2]
- (e) Etumwalaka lokatevo aka ola nuninwa oolye? Koleka enyamukulo loye. [2]
- (f) Okatevo aka oka tevwa pamukalo wa mangwa ile owa manguluka? Koleka enyamukulo loye. [2]

[20]

OSHITUKULWA 2: OSHINYANDWA

Moshitukulwa omu holola mo ashike epulo **limwe** tali di m**Ohombo omwene** ku **E.S. Ndeutepo**.

3 Lesha nawa okahokololo taka landula, ndele to nyamukula omapulo taa ka pulwa kuko.

Omayooloko

Peter: Opa li, okaana kameme Kaino aka taka di omu, oke ile oku tu pula ekwafo tu mu twale koshipangelo, vati ka lele po.

Palyeendjovo: Haame u lombwela eendaka deni doipolopolo!

Peter: Oipolopolo osheshi ta vele, ile osheshi a hala tu mu kwafele?

Palyeendjovo: Itamu di tuwa tai twala Kaino omu. Ovana oshike she va imba va lande oihauto. Shamha ngaho wa pulwa ekwafo, ove owa nhuka. Nena itali piti mo omu.

Peter: Mushiinda shetu ota file ngoo nee meumbo, pa fa pehe na ovanhu? Otali piti mo, wani. Ninga ashike eshi wa hala okuninga. Ame onda ya nokuli eshi, ndi ke mu twale koshipangelo.

Palyeendjovo: Ndee mbela okooKaino to ka kala. Hamo vali to uya omu, natate ngoo Haufiku.

Peter: Osho hatu uya ngoo nee tu shi mone nale, kakadona kange. Nda ya manga, itandi kala ko.

Peter a twala mushiinda shavo kOnandjokwe. Kwinya ina kwata ko nokuli okwa fikila ta tumwa kOshakati noAmbulansa. Peter eshi ta di kwinya okwa kumwa kediko li li ponhu, tali twimaana omwifi.

Peter: *(a kumwa mokutala oikutu yaye ya xwikwa po.)* Vakwetu, eshi oshike? Omwati omafiku mawa nomafiku mai, aaye nena efiku olii nee. Ndee nena, ohole oyokudimbuluka owii ye u ningilwa. *(Te lipopile)* omo ngoo mu li vakwee? *(Ta popifa nokambweenga)* Shiveli, ou li peni hano kaume?

Nangula: Meme mbela okwa pita mo. Okwa lingoo konhu oko, ndee ta di po, a yuka koundingosho kwii.

Ongula eshi kwa sha. Peter okwa li a hala a ye kuxe e ke mu hokololele okuhaudafana oku ku li meumbo lavo. Eshi e uya petuwa okwa halukifwa kosuuka i li komulungu woindjina, yo imwe ya tikila pedu. Omhadi i li po oyaPalyeendjovo.

Peter: Palyeendjovo, Palyeendjovo-ee endelega u tale!

Palyeendjovo: Nghi na eshi handi ile. Owa popifa nge, nghee kwa sha nena?

Peter: Omo mu li, Palyeendjovo ila shivelo. *(Ta popi a fa inapa ningwa sha.)* Owa uhala po ngoo nawa, mufuko wange? Londa onda hala twa pitikwa kuPau peefitola opo manga inaku toka.

Palyeendjovo: Ohatu ka tala shike? *(Ta pula a fya ohoni, ashike oku wete a findana eshi a talifa nawa omulumenhu waye.)*

- Peter:** Tate naMeme otwe ya po. Nghi ti nandi tye onda eta omufuko wange ou. (*Ta mbabala Palyeendjovo komapepe*)
- Haufiku:** Oshike osha holoka po, mumwange?
- Peter:** Okudja ngoo mounyasha wetu, otwa kala ihatu udafana naPalyeendjovo. Ndi wete otu na ngaho omayooloko opaushitwe. Onda li ngoo ndi wete shihe na oshilonga, nonda li handi ti shiimba ngee twa kala pamwe, hatu liiki ngaho. Vali okakadona aka onda li ndi ka hole, omolwaasho omayooloko oo, nda li ndihe na nao unene.
- Haufiku:** Paife ku ka hole vali?
- Peter:** A howe tate, paife ohole yange owe i dipaa filufilu. Paife ngaha, onde mu eta meumbo, omu nde mu kufile. Inandi hala vali eenhamanana dakeshe efiku. Inandi hala okukumifa eke lange eli kuPalyeendjovo, shaashi onda li ndi mu hole onda li ndei mu fimaneka. Na kale punye, nye mu tekule ko vali manga.
- Nandjala:** Oto ke mu ila nee naini?
- Peter:** Aaye meme, nghi na fiku ndi mu ile vali oo nande-nande. Ame vali mongula ohandi i kOlange. Okwa fiila nge oluhepo oikutu yange okwe, i ninga efita, nde te i tomeke. Ohauto okwe i tula osuuka moindjina. Onde i twala kongalasho, ndee handi futifwa N\$1 800.00, opo i wapalekwe. Oha ka tokelwa keeklabo omufiku aeke, ndee te uya taku shi. Oinima oihapu ya hololela nge kutya itatu dulafana. Apa onda tonga po ashike imwe. Na kale po, onda loloka.

- (a) Yandja oitwa **itano** tai holola oshitukulwa shopaliko mokahokololo aka Omayooloko? [5]
- (b) Yandja omalikwatopomotima **atano** oo wa li u na eshi wa li to leshe okahokololo aka Omayooloko. [5]
- (c) Pamadiladilo oye omushangi wehokololo eli okwa hala okulonga shike ovaleshi? Yandja oitwa **itatu** ndele to yandje omatomheno. [6]
- (d) Oshipalanyole shehokololo eli otashi tu tuu kumwe nehokololo? Shi koleka. [2]
- (e) Fatulula omadina taa shikula:
- (i) Nandjala [1]
- (ii) Palyeendjovo [1]

[20]

ILE

4 Lesha tete okahokololo aka ndele, to ka nyamukula omapulo taa ka pulwa kuko

Oilonga yokodalate

Kedimbuko alushe Kandali oha ka pitula omufuko waye, va ye keumbo, shaashi okaumbo kaNdeumana, paife oka shashwa ka ninga eumbo latate Kandali. Naye mwene paife oha ti: "Meumbo lange omu ... itamu tiwa sha". Paife ova ninga ngaho nee ooila-tuli-kwafelonghalamwenyo.

Ndeumana: Natu ka pite manga pOmodela opo, tu ka lande oikulya yetu tate. Keumbo kwinya onda fiya ko ngo kwa fa kwa hekeshwa.

Kandali: Eewa meme. Oimaliwa ndi shi ou na ngaho?

Ndeumana: Ondi na shiveli. Okwa tya ngaho ei wa pele nge inai pwa po, ame naame ondi na ngaho yange mwene mondjato. Naame ihandi longele eembosha.

Kandali: Oshoshili, okukala hamu longo omushe oshiwa mboli. Nda hepa nale. Omunhu owa li: Keshe shimwe oove ashike wa talwa. Koshikulya oove, koshidjalomwa oove, ndele nokofewa nomaadi, ame ashike handi kala nda talwa. Omukulukadi ka li e na eshi ha eta po. Alushe okwa ekama ashike mokanya a teelega u mu etele keshe shimwe. Omunhu ehe na eshi ha longo, ngeenge a longo shapo okweeta ashike okaana. (*Tava yolo aveshe.*)

Ndeumana: Hawa ti ou na epya? Koha longo mepya? Hayo ngaho oilonga hai longwa kOwambo oyo? Owa fa iho pandula, ino shekela nge omufuko woye.

Kandali: Ou tya wange kwa li. Okwa molosha nge nale.

Ndeumana: Shitiwa tate, onghela onda mwene omushamane umwe mokakefe, vati olyee? Edina nde li dimbwa nee vali.

Kandali: Ee, okwa ninga nee shike?

Ndeumana: Vati okwa dja koilongo yeni. Ote ku kundile po, ye ota tongo ngaho kutya vambuloye opo ngaho ve li.

Kandali: Vambulange velipi vali hano? Ame ino piyaanekela nge oomadiladilo. Ame ghi na vambulange, vehe fi Ndeumana.

Ndemumana: Ounyuni oukwanaminyuka, pamwe oto papala ngaho fiku limwe wa hala okushuna keumbo.

Kandali: Lyelye? Ame, aame ndi shune kOwambo, ndihe ku na? Okashana nande naka mene osuuka, oko nghaho ndiha lyata vali oko.

Ndemumana: Naame itandi ku efele ko nokuli. Ndalila nge okwa hala ohombo mbela na ka ende mo vali. Na dje po opo: Ove paife owange. Na lale mo yo, fye ooNdemumana onale twa lala mo.

Kandali: Aaye, na kale oko ta lili koluhepo. Noshidina shaye oshe mu xunganekele omupya. Ndalila na lile, ngedina laye.

Aveshe ova hovela tava yolo mokulekule, vo tave i papatele.

Ndemumana: Mboli owa tokola shili, mumati wange. Ame kohandi kala ngaho nda limbililwa omafiku amwe, handi ti pamwe ono ka shuna.

Kandali: Okushuna kwange kOwambo dimbwa. Ndalila nondjodi oyo ngaho ihandi mu tu vali nokuli. Ame ihandi shunine onghungo nde i kunga; nghimbwa.

Tave li papatele vali, vo tava yolo. Ndemumana paife okuwete kutya, okwa fika. Mboli omulumenhu paife owaye ngoo nee. Okwa tokola a kale te mu kwata nawa noku mu ningila keshe osho e hole opo aha dimbuluke vali keumbo.

Kandali: Iyaloo, wa puyumuna wani? Onde ku pandula unene. Okashike-ko-okanhu?

Ndamumana: Okamati, tate!

Kandali: Iyaloo meme, owa etela nge ko omukwati woomafuma wani. Onde ku pandula unene. Ndi shi omu li nawa amushe nomumati wetu. *(Ta popi ta kwata okaana kavo kounyala.)*

Ndemumana: Otu li nawa. Owa hanga nokuli twa lekelwa tu ye keumbo, shaashi otu li nawa, itatu pumbwa okukala moshipangelo.

Kandali: Handi uya ndi ka konge okataxi pondje ndi mu ile hano, vakwe.

Divadiva ova fikifwa peumbo. Kandali okwa li a nyakukwa, ndele ke wete naashi ta ningi. Okwe va fikifa ashike, ndele ye oku na okuya keefitola a ka konge eemhumbwe dokaana kavo.

Kandali: Ohandi ka landa nee shike, meme?

Ndemumana: Haipumbiwa ngaho yokaana ngaashi ominambo, eefewa, omaadi noikutu ngaho nee yokaana koye. Aame vali wa teeleda ndi ku lombwele eemhumbwe dokaana koye? Ashike ou na ngaho okudimbuluka oushikepangeyo vomwali; omwali epuka. *(Tava yolo).*

- (a) Holola omakondjifafano **opatatu** a holoka mehokololo eli. [3]
- (b) Omadina amwe mehokololo okwa longifwa mo a yukila kehokololo. Tofa mo **avali** nokuyelifa nghee taa tu kumwe nehokololo. [4]
- (c) Oshike she ku nyematifa mokulesha ehokololo eli? Yandja oitwa **ine**. [4]
- (d) Yandja omaukwatya **atatu** aNdemumana ndele to yandje omatomheno. [6]
- (e) Yandja omafiiloshiduto **atatu** eshi wa lesa ehokololo eli Oilonga yokodalate. [3]

[20]

OSHITUKULWA 3: OPROSA

Moshitukulwa omu holola mo ashike epulo **limwe** tali di **mOdjuulufi mboli xwepo, ohole mboli oshiponga ku F.N. Nashidengo**

5 Lesha okahokololo taka shikula, ndele to ka nyamukula omapulo taa ka pulwa kuko.

Okadila opo ke li ashike ovaumbi otava umbu tava shekuna

“Aaye, ombili nee kaume, aame ngaho nde lituma shili kwoove ngaashi wa diladila. Oshinima mbela oumbada ngaho naasho, lo nepitilo luhapu ke lipu ngaho. Onawa ashike ngeenge to tambula ko osho nda dja nokupopya metetekelo kutya, aame ashike mwene nde lituma ko kwoove, nokape na nande omunhu umwe e li li a tuma nge.” Osho Ndanyengwa a fatululila nawa Ndinela. “Tashi ti owa nyengwa mboli ngendina loye? Hano ku shi lolo ngaashi hamu ti! Vali ame nghi na hole mwoove ame”. Osho Ndinela a fatululila nawa Ndanyengwa ombaxu nokavava. “Onde ku uda mo nale nawa!” Ndanyengwa ta i mo a lafa ko. “Hamba owa dina ngaho ovanhu shili kaanave. Ndele aame to ula ku shi lolo, u na omanyami nee mboli. Ame ihandi tukwa kokaana kokakadona, handi popi nako. Iho udu nge ndishi? Apa oto di po nee ino nyamukula vali omulumenhu nai. Ondi wete ngaho wa lukwa nedina, Kushilolo, mboli omolwoulai woye oo.” Eshi Ndanyengwa ta popi ngaha, okwa kwata Ndinela mokwooko kwokolulyo, ndee te mu ti, enghava loshipilama tuu “pwiku”. Ye ta shikulifa ko edi: “Ohandi shi ku tulifa po nena. Pwiku, pwiku, pwiku! Ino dina tuu ovanhu shinona ove, nghee u li oho tuku ovalumenhu?” Ndinela okwa nakuka mo meenyala daNdanyengwa ndee ta fangaleke a yuka mokati kokapale. Eshi tuu ta ti ote ka koya ngeno, ye Ndanyengwa oku mu kwete mohema. Ou Ndinela okwa dimbulukwa kutya, oku li monghalo ya nyika oshiponga, onghewe okwa nakuka mo meenyala daNdanyengwa. Oinyanyu yohema okwe i mu fiila. Eshi a dja opo okwa ya ashike a yukilila keumbo lomukulunhu womihandjo.

Eshii elelonongelo eli lakula la ongala, opo li kundafane oshinima shaNdanyengwa a denga Ndinela, noku mu pombolela ohema, ola ninga ashike etokolo ngomunhu umwe kutya, Ndanyengwa ina alukila mo vali momuhandjo wofikola.

- (a) Tofa mo ovanyandi vomaukwatya taa shikula apa ngaashi a hololwa mehokololo eli: Shi koleka.
- (i) Omudaninghandangala [2]
- (ii) Ovapitikwaponyandi [2]
- (iii) Omukondjifi [2]
- (b) Mehokololo tofa mo oiningwanima **itatu** tai wapalele ovanyasha. Shi koleka. [6]
- (c) Tumbula omaupyakadi **avali** a holoka mehokololo eli nonghee a kandulwa po. [4]
- (d) Noitwa **ivali** holola ekwatafano pokati kovakainhu novalumenhu mehokololo eli. Shi koleka noitwa tai di mokahokololo aka. [4]

[20]**ILE**

- 6 Lesha okahokololo, ndele to ka nyamukula omapulo taa ka pulwa kuko.

Momufitu mu na ongwe

“Oh, Rakkell hasho nande ndi ku shiile shito osho. Oto kala uhe shii ohole ngahelipi? Shapo tya ashike ino hala nge. Handi ya ngaho ndi ku fatululile hano shaashi osho wa hala. Ame onda hala wa ninga omuvalekwa wange, hano kokutya, okakadona kange. Fye naave tu ka hombolafane. Tu ka kale omushamane nomukulukadi waye.” Osho Jeremia - a fatululia nawa mukwao.” “Wuu, opuwo nee nda uda ko, ashike itandi ku nyamukula nande nena, opo manga handi ka diladila nawa, ame ndi ka pule yo nepitikilo kovakulunhu vange.”

Jeremia okwa hovela okuninga omukodi. Shama tuu a hange omulumenhu meumbo laRakkell eli hadi li li popepi noshipangelo shaShakati, efiku olo otashi mu pulifa okanhaku. Rakkell exuliloshivike limwe meumbo laye okwa hangelwe mo kuJeremia nomumati omutekulu waxe edina laye, Nghoshi. Eshi ngaho Nghoshi a pilamena ko, Jeremia ine lipula vali, enghava ngaho a kupula mo muRakkell. Okwa kala efimbo lile ta lili.

Konima nee eshi va hombola, Jeremia okwa lombwela omukulukadi waye kutya na ninge ha teleke oimbale yoifima itatu. Okwa pewa yo ekunghililo, opo aha ende ko nande keenduda edi da li da xemweno.

Efiku limwe osho a ka tokola oku ka vandamena mwene a ka tale apa ha twala oshifima oshitivali noshititatu. Okwa mona Jeremia eshi ta yeulula ponduda imwe, ndele ta ningine mo. Rakkell okwa ehena popepi kanini, e li ngaho ohanda. Okwa mona nghee Jeremia ta havaleke oifima, omafitukuti amwe e li po a fa omakakala.

Nande a lombwelwa kutya keenduda oko ina enda ko, efiku olo okwa li a hala a ye ko a tale nawa omaima, oo a mwene taa pewa oifima kumwene onguloshi. Jeremia okwa fikila ashike te mu depaula noshiti e shi dikula momiti domomikala, te mu pula kutya keenduda odo okwa li a ka tala ko shike ye okwe mu kunghilila aha ende ko.

Rakkell eshi a dja opo okwa enda ta kokoloka a ka konge eelega a ye koshipangelo.

- (a) Yandja oinima **ine** tai holola omufyuululwakalo wOshiafrika. [4]
- (b) Rakkell mehokololo eli okwa hololwa mo omunhu a tya ngahelipi? Shi holola noitwa **itatu**. [6]
- (c) Yandja oinyemateki **ine** ya holoka mokahokololo aka. [4]
- (d) Oinima imwe mehokololo oya fyaala mo inai yelifwa. Yandja mo **ivali** ndele to i yelifa. [4]
- (e) Omunyandi elipipo hatu luku oshidukuduku mehokololo eli? Shi yelifa. [2]

[20]